

Elmaz Osmanović

FILOZOFSKO TUMAČENJE IDENTITETA I JEZIKA

Rezime

Pojam identiteta je vezan za svakog čovjeka, to ga određuje i daje mu smisao kroz religiju, naciju, politiku itd. Dok nam jezik kao medij kojim se razumijeva i tumači pojam identiteta daje smisao i značenje, pa pojmove identitet i jezik ne možemo razdvojiti, već oni čine jednu neraskidivu vezu u poimanju društva, nacije, religije, tj. samog čovjeka i njegovog života. U traganju za identitetom trebamo upoznati sami sebe, to treba biti cilj svakog čovjeka...

Ključne riječi teksta su: *jezik, identitet i jezički identitet.*

Pojam identiteta

*Čovjek bez identiteta,
jeste i ostaje, niko i ništa*
(J. Brković)

POJAM *IDENTITETA* u današnjem vremenu igra odlučujuću ulogu, tako da se pitanje samog čovjeka vezuje za pojam identiteta. Ko je čovjek? Kome pripada, koji je smisao ljudske egzistencije? Identitet je naše određenje, pristajanje i poistovjećivanje s nečim. Ljudi svoj identitet mogu

prepoznati kao određujući u moralnim ili duhovnim vrijednosnim sadržajima. Duhovni identitet određuje čovjekov način života, odnosno njegov smisao. Subjekt koji se prema sebi odnosi spoznajući sebe, pod ovom kategorijom nalazi samosvjesnost, svoj identitet. Samosvjesnost je dostupna jedino u samosvijesti.¹ Identitet se može odrediti u jeziku ili sustavu neke naslijeđene ili usvojene tradicije, zajednice ili ideologije. Čovjekova pripadnost religiji, kulturi, naciji, teritoriji ili jeziku je traganje za smislom čovjeka, kao i ono što ga određuju po rođenju. Što se tiče religijskog identiteta, on je u svojoj najvećoj mogućnosti u odnosu na transcendentnu datost, tj pokornost Bogu i pripadnost religiji. Pitanje jezika je izuzetno važno, jer se pitanje o identitetu jedino izvodi iz jezika, i u samom jeziku. Otkrivanje sebe kao traganje za identitetom, moguće je samo jezikom ili jezicima. Ja u mom tijelu i kao moje tijelo uvijek se nalazim u svijetu koji je intersubjektivno zajednički.² Svaki subjekt mora da uđe u intersubjektivni odnos s drugim subjektima s kojima dijeli jezički prostor. Pojam identiteta bez onog drugog, ne bi bio moguć. Ono drugo s kojim ja vodim razgovor i tragam za svojom istinom i odgovorom, na pitanje Ko sam ja? ta prožetost kroz “ono drugo” u traganju dovodi nas do istine, tačnije, do vlastitog identiteta. Identitet kao istina i suština ljudske egzistencije. Identitet može nastati u dogovoru ili u sukobu, kao i nametanjem. Problem identiteta je problem ljudske određenosti, jer ljudsko biće nema samo jedan identitet, već više identiteta koji su relativne prirode i koji se prožimaju, potiskuju i iznova konstituišu.

Krajem XX vijeka ljudsko biće zapada u krizu identiteta, gdje se po svaku cijenu, pa i cijenu svoga života, čovjek bori za svoj identitet, gdje drugi, s istim ciljem, pokušavaju da nametnu identitet. Kao što je kazano, identitet ima relativno značenje i čovjek ga ne dobija rođenjem, već ga stječe u svom životu, u kojem zadobija smisao kroz mrežu identiteta, kao što su religija, nacija, teritorija, jezik, te razni kulturni identiteti. Ove određenosti identiteta, koje smo naveli ima skoro svaki čovjek, i to ga određuje, bilo da je u pitanju individua ili kolektivitet. Bitna odrednica svakog identiteta jeste njegova neprestana podložnost promjeni. Te razlike iskazuju se u jednom jeziku, u istom geo-političkom prostoru, u jednoj etnogenezi i tome slično.

¹ Jürgen Habermas, “Postmetafizičko mišljenje”, Beogradski krug, Beograd, 2002., str. 34.

² Isto, str. 102.

Identiteti mogu ustrajavati na razlikama, gdje priznanje i dogovor mogu da budu dobra strana konstitucije identiteta, dok nepriznavanje i ne-dogovor mogu da budu pogubna strana.

Jer, samo ako postoji ono drugo, mi se borimo za ono svoje. Bez onog drugog, nema svijesti o identitetu, odnosno ono drugo određuje naš identitet.

Pojam jezika

Jezik je kuća bitka
(M. Hajdegger)

Pitanje *jezika* je postalo aktuelno u svim naučnim disciplinama kao što su: sociologija, filozofija, lingvistika, antropologija itd. Jezik predstavlja način razumijevanja svijeta, razlikovanja između stvari i njihovih međusobnih odnosa.³ Uz znanosti koje su navedene, fenomenom jezika bave se i sljedeće znanosti; etnologija, psihologija, fonologija, teorija komunikacija, fiziologija, te i teorija informacija i informatika. Pitanje jezika je nezaobilazan fenomen u nauci, bilo da se radi o prirodnim ili društvenim naukama.

Jezik je ključ duhovnosti, oblik razumijevanja kroz sam jezik, to jest njegova suština; kako bi rekli strukturalisti, sve je u jeziku, sve je jezik. On je istovremeno i društveni proizvod, kao i sistem znakova kojim se izražavaju ideje.⁴ De Sosir ovdje ukazuje na onu dvostruku ulogu jezika, društvenu ulogu, to je njegova uloga i vrijednost da se možemo sporazumjeti s drugim subjektima, i onu drugu, stranu koja ima transcendentalni sadržaj, to je duhovnost koju jezikom otkrivamo. Za jezik možemo reći da je skup nužnih konvencija prihvaćenih u društvu. Jezik nije funkcija govorećeg subjekta, on je proizvod koji individua pasivno obelježava.⁵

U jeziku postoje razlike. Šta to, ustvari, znači da u jeziku postoje razlike? Da bi se ljudi uopće razlikovali jedni od drugih, te razlike se primjećuju samo u mediju jezika, kojim se sporazumijevaju ljudi, na osnovu kojih čovjek može da zaključi, ko kako govori, odakle je ko, kojoj religiji pripada, kojoj naciji pripada, iz kojeg je mjesta itd.

³ Catherine Belsey, "Poststrukturalizam", TDK Šahinpašić, 2003., str. 1 0.

⁴ Ferdinand De Sosir, "Opšta Lingvistika", Nolit, Beograd, 1969., str. 25.

⁵ Isto, str. 23.

Jezik je sredstvo sporazumijevanja među ljudima i izraz njihovog bića, njihove duhovnosti, te i svojstvo koje ih jasno odvaja od svih drugih bića. Ono što čovjeka izdvaja od drugih bića jeste njegov urođeni dar za mišljenje, koje dolazi do svog izraza kroz ljudski govor, tj. kroz jezik. Jezik i mišljenje su jedno te isto. Jezik, koji je otvoren za svijet života, oslonac ima jedino u praksi sporazumijevanja u okviru jedne jezičke zajednice.⁶ Čovjek je nadrastao prirodu, iz razloga što jedino čovjek ima sposobnost mišljenja i otvorenosti prema svijetu i prema ljudima, tačnije u komunikativnoj zajednici s drugim subjektima.

U izvjesnom smislu mreža kulturnih modela jedne civilizacije naznačena je u jeziku, koji izražava tu civilizaciju, odnosno jezik otkriva civilizacijske vrijednosti; tako da se naravi jedne nacije odražavaju u jeziku, dok je, s druge strane, jezik ono što u velikoj mjeri čini suštinu nacije, tačnije ta nacionalna priča koja se otkriva ljudima u mediju jezika. Jer, ako ne bi bilo drugog jezika, ne bi imalo ni borbe za svoj jezik, s kojim se određena zajednica identifikuje. Tako svaki entitet prisvaja sebi jedan određeni medij, pomoću koga se može uspostaviti komunikacija. Jezik kao identitet može da ima civilizacijsku ulogu, kao, na primjer, što svi muslimani svijeta obavljaju molitvu na izvornom arapskom jeziku. Za teološki interes čovjeka za jezik, karakteristično je to da se jezik unutar teoloških sistema i pogleda izjednačava sa samim stvaralačkim svojstvom božanstva. Tako interes za jezik postaje u biti interes za ostvarivanje komunikacije s transcendencijom.⁷ Svaka država ima svoj normativni jezik, ali isto tako postoje jezici koji se nameću kao svjetski jezici, što je slučaj s engleskim jezikom, neki bi rekli, čiji je jezik - njegova je kultura. Jezik kao sami identitet i izvor svega što nam se otkriva, otkriva nam se u jeziku, koji je neodvojiv od čovjeka.

Ono do čega dolazimo u mediju jezika, tačnije u dijalogu s drugim ljudima, jeste sporazumijevanje, razumijevanje, tumačenje i raskol, tako da jezik ima i destruktivnu ulogu u komunikaciji, koja može da ima stravične posljedice za čovjeka. Svako razumijevanje je istovremeno i nerazumijevanje, svako slaganje je istovremeno i razmimoilaženje u mediju jezika. Tako je

⁶ Jürgen Habermas, "Postmetafizičko mišljenje", str. 55.

⁷ Muhamed Filipović, "Filozofija jezika I", Svjetlost, Sarajevo, 1987., str. 38.

sporazumijevanje i pokušaj da se jezičkom sintezom dođe do rezultata konstruktivnih učinaka u intersubjektivnosti.

Jezički identitet

Pad sistema i ratne krize dovode do promjena skoro u svim sferama života, pa tako i do raspada jezičkih zajednica, gdje se može vidjeti da svaka nacija prisvaja jezik kao instrument pomoću koga se identifikuju članovi te zajednice, država – nacija - jezik.

Tako je na tlu ex-Jugoslavije nastalo koliko država toliko jezika, srpskohrvatski jezik, koji je bio zvanični jezik, je rastočen na više jezika, kao što su: srpski, hrvatski, bosanski i crnogorski, dok ostali jezici, kao što su: makedonski, slovenski, albanski te jezik Mađara koji žive u Vojvodini su bili maternji jezici, ne zvaničnih država, iz izloženog se vidi da se jedan jezik, srpskohrvatski raslojio na ukupno četiri jezika koji su normirani kao maternji jezici, na područjima matičnih država, koje su nastale raspadom države.

Zajednica koja je podijeljena po etničkoj pripadnosti, isto je tako podijeljena i po jezičkoj pripadnosti. Imamo primjere država s jednojezičkim i višejezičkim, odnosno s jednonacionalnim i višenacionalnim osnovama, kao primjer ćemo navesti Sloveniju u kojoj je samo jedan jezik kao normirani, dok Bosna i Hercegovina je karakteristična po tome, što su u njoj zastupljene tri jezičke zajednice, po nacionalnim redovima tri nacije - tri jezika (srpski, bosanski, hrvatski). Kao primjer ovakve podjele jezičke zajednice, može se navesti i Švicarska, u kojoj su skoro podjednako zastupljene dvije religiozne grupe: protestantska i katolička, te četiri lingvističke, odnosno jezičke grupe, gdje njemačkoj pripadaju tri četvrtine švicarskih građana, francuskoj pripada jedna petina, talijanskoj pripada pet posto, te retoromanskoj jedan posto, što znači da je jezička podjela uvjetovana nacionalnom podjelom.⁸⁸ U Irskoj se govori keltski i engleski, u Finskoj švedski i finski koegzistiraju već odavno, a ruski im se odnedavno pridružio. Kad je riječ o etničkom jedinstvu, treba prije svega ispitati jezik. U ovim višejezičkim zajednicama treba da se uspostavi dijalog i priznavanje onih drugih koji govore drugačije, koji misle drugačije, koji se mole drugačije.

⁸⁸ Statistika, Beograd, 1990., str. 213.

U slučajevima gdje se književni jezik ne uspijeva nametnuti odmah, gdje veliki dio stanovništva ostaje dvojezičan, govore istovremeno i jezikom svih i lokalnim jezikom.⁹ Iz ovog je vidljivo da jezik ima više uloga u društvu, tako da pitanje jezika možemo vezati za dijalekte, da imamo toliko dijalekata i lokalizama za koje se veže jedno mjesto ili jedna zajednica ljudi. Svaka zajednica ima svoje priče, svoj način govora, svoju povijest i svoju tradiciju koju je prenosila i čuvala kao vrijednost zajednice.

U filozofskim i književnim teorijama, a posebno u strukturalizmu, poststrukturalizmu i postmodernoj teoriji, pitanje jezika zadobija ulogu koju je u moderni imao subjekt (um). Pojam jezika se kod nekih autora pretače ili izjednačava s **pismom**. Kao što navodi Levi-Stros, pismo je sredstvo ugnjetavanja, način da se primitivni um kolonizije tako što će se pismu dozvoliti da ispolji svoje ugnjetavačke sposobnosti.¹⁰

Pismo postaje jedno spoljašnje sredstvo nasilja i izopačenja, koje prijeti vrijednostima zajednice, potpuno poistovjećeno s govorom. Liotar navodi da se dijalog može shvatiti kao slijed manevara, a govoriti je isto što i boriti se u smislu igre. S jezikom se ne igra, i u tom smislu nema jezičkih igara. Ima samo ciljeva vezanih za različite vrste govora. Kada se ti ciljevi ostvare, govorimo o uspjehu. To znači da ima sukoba, međutim sukob ne izbija između ljudi ili bilo kojih drugih entiteta, nego prvenstveno između rečenica.¹¹ Svaka rečenica učestvuje u raskolu između pojedinih vrsta govora, ma koja da je njena uloga u raskolu. Uloga jezika u javnosti je da se pokaže snaga sagovornika, odnosno retoričko umijeće, kojim određeni subjekt zadobija ulogu u javnom i političkom životu.

Politika je opasnost od raskola, ona nije govor, ona je mnoštvo govora, različitih ciljeva i uloge jezika u politici. Politika uranja u prazninu, u kojoj se događa da je ona, ako hoćete, stanje jezika, gdje ne postoji jedan jezik već mnoštvo jezika. Politika počiva na tome što se jezikom izražava suština problema, i ne postoji jedan jezik, nego više različitih jezika. Sve je politika, ukoliko je politika mogućnost raskola, povodom najbeznačajnijeg nadovezivanja. Ali politika nije sve ako podrazumijevamo pod tim da je

⁹ Ferdinand De Sosir, "Opšta Lingvistika", Nolit, Beograd, 1969., str. 234.

¹⁰ Kristofer Noris, "Dekonstrukcija", Nolit, Beograd, 1990., str. 64.

¹¹ Žan Fransoa Liotar, "Raskol", Zoran Stojanović, Novi Sad, 1991., str. 145.

govor koji sadrži sve vrste govora, ona nije jedan govor, ona je mnoštvo govora.¹² Govor kao opći pojam koji sadrži sve govore, tj razlika između općeg i pojedinačnog govora. U jeziku politike je prisutan govor mira, govor rata, govor ljubavi, govor mržnje, velikih ciljeva, velikih brojki, ali nigdje pitanje ljudskog dostojanstva i humanosti. Ako uzmemo političke stranke i njihove lidere koji vode rat činjenicama, oni imaju za cilj osvajanje vlasti i manipulaciju zarad svojih ciljeva.

Politika uvijek daje povoda za nerazumijevanje, jer se događa kao govor. Govor se mijenja prema prirodi ovlaštenja zapisanog u normativima. Imena na koja se pozivamo određuju vrstu govora, da li je to mit, postignuti konsenzus, ili božansko pravo: "Oduvijek naši preci...; Na osnovu odluke od... mi, Skupština narodnih predstavnika...; Ja, car po milosti Božijoj, naređujem". U politici je riječ, i po tome se politika razlikuje, o vrsti govora na osnovu kojeg se raskoli formulišu kao sporovi i onda se poravnavaju. Ma koja vrsta govora da je u pitanju samim tim što isključuje ostale govore, bilo putem zabrane ili putem autonomne neutralizacije, iskupljenje kroz pripovijedanje itd., zanemaruje ostatak nepomirljivih raskola u jeziku, ostatak u kojem građanski rat u okviru jezika uvijek može ponovo da izbija, i uistinu izbija.¹³ U jeziku se pojavljuje smisao, odnosno istina ili laž. Jezik je ono mjesto preplitanja i otkrivanja duhovnosti i raznih identiteta kojima je ljudsko biće prožeto.

Sam razgovor ima svoj duh, tako govor koji se u njemu vodi, nosi u sebi vlastitu istinu, tj. da nešto otkriva i nečemu omogućava da se pojavi.¹⁴ Što se tiče jezika kojim imenujemo ljude, predmete, i kojim otkrivamo istinu, tragajući za istinom dešava se nesporazum u traganju za istinom koja je jedna, a mnoštvo različitih puteva ka istini. Nerazumijevanja u dodiru dvije zajednice dovodi do sukoba, jer imena i priče jedne od njih isključuju one druge. Sukob ne proistječe iz problema jezika, zato što se svaki jezik može prevesti (što ne znači da razlike u jeziku, tom prilikom, ne doprinose zaoštavanju sukoba).

¹² Isto, str 146-147.

¹³ Isto, str.149.

¹⁴ Hans Georg Gadamer, "Istina i Metoda", Veselin Masleša, Sarajevo, 1978., str. 417.

To je, dakle spor oko imena, vremena, mjesta i lica, oko smisla i referenata koji se vezuju za tu temu (ovo ovdje mjesto, ova ovdje žena, ovo ovdje dijete nisu tvoji).¹⁵ Politika prisvajanja, nametanja, nepriznavanja, destrukcije, obezvjeđivanja jeste politika raskola, jezikom ili onim najgorim sredstvom - oružanim sukobom.

U islamskoj tradiciji, u kojoj se Bog obraća ljudima, u knjizi Kur'anu, daje upute za one koji razumiju:

*O ljudi, mi vas od jednog čovjeka i jedne žene stvaramo
I na narode i plemena vas dijelimo da biste se upoznali.
Najugledniji kod Allaha je onaj koji ga se najviše boji.*¹⁶

Bog se obraća ljudima, kako bi se upoznivali međusobno, a to je moguće samo pomoću jezika, u razgovoru ljudi se međusobno upoznaju, bez obzira na njihovo različito porijeklo, rasu, pleme, narod i naciju. Što znači da se svijest o identitetu konstituiše u mrežama dijaloga s onim drugim, drugačijim od nas, koji, također želi da bude svjestan svog identiteta. U toj različitosti čovjek traga za identitetom i postaje svjestan svog identiteta, odnosno pronalazi svoj identitet.

Jezik je ona sredina u kojoj dolazi do sporazuma partnera i do sporazumijevanja o stvarima.¹⁷ Razgovor je proces sporazumijevanja. Jezik je naprotiv onaj univerzalni medij u kojem se provodi samo razumijevanje. Tumačenje je način provođenja razumijevanja. Svako razumijevanje je tumačenje, a svako se tumačenje razvija u mediju jezika. Jezik je taj koji želi da omogući da predmet dođe do riječi, a koji je, ipak, istovremeno vlastiti jezik onoga koji nam tumači i otkriva smisao.

Jezičko razumijevanje je konkretizacija povijesno-djelatne svijesti.¹⁸ Kroz razumijevanje povijesti i njene zbilje, obogaćuje se i sam jezik kroz iskustvo povijesti. Tumačenjem tekst treba da dođe do riječi. Međutim nijedan tekst i nijedna knjiga ne govore ako ne govore jezikom. Tako u teologiji imamo

¹⁵ Žan Fransoa Liotar, "Raskol", str. 147.

¹⁶ Kur'an, 49: 13, Preveo Besim Korkut.

¹⁷ Hans Georg Gadamer, "Istina i Metoda", str. 417.

¹⁸ Isto, str. 422-423.

načine oživljavanja izvornog smisla samog teksta (Biblija, Kur'an), gdje je aktuelnost Božije riječi uvijek prisutna u jeziku i kroz jezik.

Za Gadamera se u jeziku, kao fenomenu prikazuje svijet i njegova istina, svijet onakav kakvim ga razumijevamo, i istina koja se slaže s predmetom, te ona koja je univerzalnog sadržaja, čiji sadržaj se ne dovodi u pitanje - religijska istina; a Heidegger, u kasnoj fazi, polazi od modela jezika kao dešavanje istine, odnosno događaja istine u jeziku. Za jezik se može kazati da ima ulogu prošivnog boda, da on izražava i transcendenciju i iskustvo svijeta. ■

PHILOSOPHICAL INTERPRETATION OF IDENTITY AND LANGUAGE

Summary

The notion of identity is intimately linked to every human being, it defines an individual and gives him or her meaning, through religion, nation, language, politics, music, etc. – whereas language is the medium used to understand and interpret the notion of identity that gives us meaning and significance. Thus, the notions of identity and language are inseparable, they are linked by an inseparable bond in the understanding of society, nation, religion, i.e. a human being and his life. In a crisis of identity, when we are offered a host of other identities, we need to get to know our own selves, and that is the actual aim of this paper – to pass through a web of different identities, to understand the notion of identities and how to understand it ourselves.

Literatura

- Belsey Catherine, Poststrukturalizam, TDK Šahinpašić, Sarajevo, 2003.
- Statistika, Beograd, 1990.
- De Sosir Ferdinand, Opšta Lingvistika, Nolit, Beograd, 1969.
- Filipović Muhamed, Filozofija Jezika I, Svjetlost, Sarajevo, 1987.

- Fransa Žan Liotar, Raskol, Zoran Stojanović, Novi Sad, 1991.
- Gadamer Hans Georg, Istina i Metoda, Veselin Masleša, Sarajevo, 1978.
- Habermas Jirgen, Postmetafizičko mišljenje, Beogradski krug, Beograd, 2002.
- Kur'an, Preveo Besim Korkut.
- Noris Kristofer, Dekonstrukcija, Nolit, Beograd, 1990.